

PROBLEM MALIH NARODOV

B. BORKO

Ni še minilo četrto stoletje, kar je zapustil »Bastillo narodov«, Avstro-Ogrsko, eden najznačilnejših in obenem najpomembnejših emigrantov tega vzburkanega časa. Bil je češki politik in filozof T. G. Masaryk. Ko je v decembru 1914 odhajal čez mejo cesarstva, je bil izid svetovne vojne še globoko v temi bogov, vendar si je sivolasi popotnik, ki je nosil v srcu in duhu testament svojega davnega rojaka Jana Amosa Komenskega, kmalu načrtal pot in določil poslanstvo. Skozi zmedo časa, ki je doživljal sproščanje svojih starih nasprotij, je češki emigrant ostro doživel vzroke zgodovinskega viharja in z logičnim umom racionalističnega misleca dognal ideologijo spora, ki so ga reševali na mnogih bojiščih. Spis, ki ga je pozneje posvetil tej ideologiji in kateremu je dal v zvezi s svojim načrtom popolne reorganizacije Evrope naslov »Nova Evropa«, obravnava poleg običajnih vprašanj, zlasti še poleg tež in antitez vojskujočih se taborov, kot eno poglobitvenih vprašanj reorganizacije Evrope vprašanje malih narodov.

Problematika tega vprašanja je častitljivega češkega emigranta spremljala na vseh njegovih poteh preko treh celin in k nji se je vračal vedno znova tudi kot prezident Češkoslovaške. V tem problemu je videl eno poglobitvenih točk eksistencialnega vprašanja svojega naroda. Ob poznem večeru svojega življenja, ko je bilo že dovolj očitno, da se po krivdi polovičarskih rešitev l. 1918—1920 in tudi po krivdi nedosledne politike vodilnih evropskih vlad ojačujejo reakcionarna stremjenja in naraščajo poželenja starega imperializma, je T. G. Masaryk vedno znova poudarjal, kakšen pomen imajo v okviru demokratične politike problemi malih narodov. Dramatičen boj, ki je kmalu po njegovi smrti postavil Češkoslovaško v ospredje svetovno-političnega dogajanja, je nazorno pokazal vso zapletenost in daljnosežnost problema malih narodov. V srednji Evropi so planila na dan bistveno ista nasprotja, kakor so T. G. Masaryku sredi prelomnih let svetovne vojne vsiljevala razmišljanja o vlogi in pomenu malih narodov v razvojnem procesu evropskega človeštva.

Z načelnega zreljšča ne more biti bistvenih razločkov v presojanju obstoja in pravice do obstoja katerega koli naroda, ne glede na njegovo številčno moč in državno-politično organizacijo. Narodnostna zavest ima najtrdnjšo oporo v racionalno postavljenem naravnem pravu, ki daje vsaki narodni skupini, nastali v teku zgodovinskega razvoja in obdarjeni z zavestjo svojega obstoja, enako pravico do izživljanja svojih posebnosti, kakor jo ima katera koli druga skupina.

Tega prava, ki ga je uvrstila francoska revolucija med idejne temelje nove civilizirane družbe, so se oprijeli zlasti manjši narodi, katerim je fevdalni red v Evropi že zdavnaj onemogočil samostojno življenje, jih potisnil v plast tlačanov in med brezlične delovne množice, ki niso bile vse do 19. stoletja aktivno udeležene v politično-zgodovinskem in civilizacijskem razvoju Evrope.

Prav zaradi tega je umljivo, da nekateri novi ideologi srborito napadajo francosko revolucijo in njene vzore, kakor tudi racionalistično miselnost, iz katere je poteklo to osvobodilno gibanje. Zakaj samo to gibanje je moglo dokončno sprostiti zatirane družbene plasti in embrionalne skupine, ki so lahko v devetnajstem stoletju dorasle in postale zlasti še s svetovno vojno aktiven činitelj v vsem evropskem dogajanju. Upor nekaterih ideologov proti razumu*, njihovo oboževanje instinkta in iracionalne »volje do moči«, njihova znanstveno neutemeljena tipologija narodov, izdelana po subjektivnem merilu političnih potreb, vse to je v odločnem nasprotju z vzori, ki jih je postavilo osemnajsto stoletje in na katerih so se skozi vse devetnajsto stoletje tja do najnovejšega časa oblikovale ali presnavljale družbene skupine v Evropi z namenom, da sodelujejo v njenem celotnem dogajanju.

Med silami, ki se upirajo narodnostnemu, prav za prav v širšem smislu vsemu socialnemu sproščanju na naši celini, moramo razločevati dve vrsti, katerih prva pa skoraj že izginja v silovitem propagandnem navalu druge. Prvi so v tem ali onem pogledu »legitimisti«, t. j. pristaši starih, še nedavno odmrlih državnih koncepcij, služabniki skupin, ki so vladale pred svetovno vojno in parazitirale na tedanjem stanju političnega in socialnega življenja. Gibanje takih skupin, ki se tolažijo z »restavracijsko« obmamo, nastopa, kakor večerna zarja po vseh velikih spremembah; tako se umikajo poražene plasti s prizorišča politične zgodovine. Taka reakcionarna stremjenja so se izživila na pr. v Šušnikovi Avstriji, poznamo jih še vedno na Madžarskem; njihov sanjski svet spremlja po širni zemlji težko usodo ruskih emigrantov. Tudi njihovi ideologi so nasprotniki naravnega prava narodov, ki ga pobijajo z zgodovinskimi pravicami dinastij in arhivalnimi privilegiji dedičev nekdanjih vladajočih skupin. Tudi zanje ne obstoji načelo narodnostne enakovrednosti in enakopravnosti. Njihovo politiko, slonečo na ugašajočem ressentimentu starcev in na fiktivno postavljenih interesih, ki več ne ustrezajo dejanskemu stanju družbenega in gospodarskega življenja, je skoraj popolnoma izrinil iz politične stvarnosti naval druge, mnogo močnejše ideološke fronte. Le-ta se sicer postavlja v pozo odkriteljev novega sveta, nasproti kateremu so vzori francoske revolucije samo klavrn ostanek na smetišču preteklosti, vendar količkaj izkušen pogled z lahkoto odkriva v njeni ideologiji miselne značilnosti ancien regima, ki vzlic vsem prilivom iz Nietzscheja, S. H. Chamberlaina, Sorela in drugih niso daleč od osnovnih idej reakcionarnih ideologov neposredno po francoski revoluciji.

* Glej moj članek »Upor proti razumu«, LZ 1933.

Nazori te skupine nas v tem primeru zanimajo samo na točkah, kjer se dotikajo problema malih narodov. Predvsem je treba poudariti, da problem majhnega naroda dobiva svojo tipično podobo samo tedaj, če se na križišču interesov tega naroda in njegovega sosedu uveljavi kvantitativno načelo, izraženo v pravici, ki jo daje število in iz njega izvirajoča moč. Po dovršenem procesu prebujenja in izoblikovanja velike večine narodov naše celine bi ne mogel nastati spor o življenjskem prostoru posameznih narodov, če bi vsi sprejeli ista merila za določitev narodnostnih znakov in se obvezali vzajemno spoštovati današnje etnično stanje in v mešanih pokrajinah recipročne pravice sleherne narodnosti. Spori nastajajo, to vidimo dandanes jasneje kakor kdaj poprej, zaradi napačnega, v imperializmu zaostrenega historizma, ki podreja narodnostno načelo starim državnim koncepcijam, ali pa zaradi novih nacionalistično-imperialističnih stremljenj, izvirajočih iz sebične zavesti narodove moči in iz neprikritega poželenja po tuji zemlji.

Značilno je, da problemi malih narodov dobivajo najbolj perečo, vprav že bolezensko podobo v ožjem in širšem geografskem sosedstvu nemškega naroda. Zapadni narodi, zlasti francoski in angleški, so še pred nastopom novejših narodnostnih gibanj amalgamirali svoje etnične sestavine, vendar tudi tu obstoji vrsta narodnostnih vprašanj, na pr. flamsko v Belgiji, škotsko in irsko v Angliji. Franciji takisto niso prihranjeni poskusi, da se skozi regionalistično gibanje regenerira provansalska ali bretonska sestavina njenega naroda. Tudi današnja Rusija je velika zveza narodnostnih skupin. Nobeden izmed teh in drugih pojavov pa ni tako pomemben, kakor so narodnostna trenja na vzhodu in na jugu nemškega naroda. Tu so se zbrale večje ali manjše etnične skupine, ki so delno ostanki germaniziranih slovanskih plemen ali pa — kakor ob Baltiškem morju — ostanki avhtonih prebivalcev in pa plemen, ki so jih postavile na ta geografski prostor velike invazije in številne selitve v zgodnjem srednjem veku. Položaj teh plemen, ki so se že v devetnajstem stoletju prebudila vsaj v svojih vodilnih plasteh k polni narodni zavesti, je tem težavnejši, ker imajo v svojem sosedstvu veliki narod, o katerem vemo, da po krivdi nekih značilnih nedostatkov svoje duševnosti ni nikdar kazal sposobnosti za razumevanje tujih, zlasti še manjših narodov. Čim tesneje postaja v preobljudeni srednji Evropi, tem večja je »dinamika« tega naroda, ki se skuša že od Bismarcka dalje po poti sebičnega nacionalizma in etatizma razliti kakor neuravnana reka proti točkam najmanjšega odpora. Nujno je, da pri tem zadeva ob celo vrsto majhnih narodov, delno združenih v majhne ali srednje države, ki si jih mora podrediti ali celo absorbirati, če hoče dospeti na vzhod.

Ko je T. G. Masaryk med bobnenjem topov ob Marni razmišljal o bodoči podobi Evrope, se je zavedal, da ekspanzivnost nemškega naroda na srednjeevropskem prostoru ne bo prenehala niti po demokratizaciji nemštva, ki bo nastopila po razsulu habsburške monarhije in hohenzollernsko-vseneškega sistema v Nemčiji. Zato si je zami-

slil blok malih narodov in držav, ki bi segal od Baltiškega do Črnega in Egejskega gorja. Tak blok bi mogel vplivati na ustalitev nemštva in skupno z zapadnimi državami preprečiti njegovo teritorialno ekspanzijo. Toda narodi, katerih vsak je slabotna, odstranljiva ovira na poti močnemu narodu, so se premalo poznali med seboj in so prelahko podlegali političnim spletkam, da bi bili ustvarili tak blok. Mnogo krivde za neuspeh imajo tudi politični ideologi posameznih narodov, ki so se preveč opajali s kratkotrajno omamo svojega nacionalizma in so podcenjevali dinamična stremljenja nemškega naroda in smisel njegovega, po l. 1933 do skrajnosti izvedenega etatizma. Zamujene trenutke v razdobju 1918—1938 bo težko še kdaj popraviti: vrtinci zgodovinskega dogajanja so danes mnogo večji in pogostejši in splošna kriza Evrope dopušča manjšim narodom in državam čedalje manj časa za reševanje njihovih posebnih zadev.

Prav kakor v dneh, ko je T. G. Masaryk pisal svoj traktat o Novi Evropi, je torej problem malih narodov najbolj pereč tam, kjer se njihova eksistencialna potreba srečuje z dinamičnim razvojem naroda, ki zamuja varstvo slabotnih narodov z istega materialističnega zrelišča kakor varstvo šibkih posameznikov. Z njegovega zornega kota je obstoj takih narodov, zlasti še obstoj v samostojni državi s svobodno zunanjepolitično orientacijo samo spotika, hkrati pa nekaka civilizacijska filantropija, ki ne koristi kaj prida ne civilizaciji in ne razvoju naše celine in njeni strnjivosti. »Priroda ne pozna nobenih političnih mej«, modruje v grobi zmesi heglowskega idealizma in büchnerjevskega materializma eden izmed predstaviteljev sodobnih imperialističnih stremljenj. »Iz njene moči nastaja živstvo na zemlji in priroda samo nadzoruje prosto, svobodno igro moči, kakor se razvija med živimi bitji. Najmočnejši in najsposobnejši si s pogumom in pridnostjo pridobi kot njen najljubši otrok pravico, da postane gospodar življenja in biti.« Tako pojmovanje absolutnega boja za obstoj in iz njega izhajajoče naravne izbire močnejših in sposobnejših, pojmovanje, ki nas spominja najpopularnejše propagande darwinizma v liberalnih krogih 19. stoletja, ima odločilen vpliv na gibanje, ki je tako malo naklonjeno obstoju malih narodov.

Po vsem tem vidimo, da se položaj manjših narodov srednje in vzhodne Evrope (brez Rusije) v samih temeljih ni dosti spremenil; dobili so samo daljšo dihalno pavzo med dvema imperialističnima vojnama. Njihova zgodovinska krivda (predvsem kajpak krivda nekaterih držav, ki jih obvladujejo stare družbene kaste in megalomanski politiki) je v tem, da niso umeli izkoristiti tega razdobja za ustvaritev velikega bloka ali vsaj skupine več blokov, ki bi vodila enotno politiko zoper nova imperialistična stremljenja. Možnost, da so se lahko zastopniki manjših držav kdaj pa kdaj uveljavili na največjem mednarodnem foru, v Društvu narodov, je tem manj pomembna, čimbolj prehaja ženevska ustanova v ozadje svetovnega političnega dogajanja. Z druge strani so nekateri narodi potratili preveč energij za intelektualno in čustveno vabljenje, vendar pa življenjsko, zlasti gospodarsko in politično škodljivi luksuz svoje pretirane samovšeč-

nosti in samozadostnosti. Pozabili so, da v Evropi, zlasti še na eksponiranih tleh, ne morejo več živeti mali narodi ali države izolirano in zgolj ven iz sebe, marveč da so na upravičenosti ali neupravičenosti njihove samostojnosti zainteresirani tudi drugi narodi, zlasti sosedi. Zaman je zakrivati si oči pred dejstvom, ki je eno izmed gibalnih sil vsega današnjega nemira in vseh prihajajočih spoprijemov: Evropa zopet stremi k ustvaritvi velikih, močnih držav. Šibkejši narodi se morajo ob pravem času strniti in si zagotoviti obstoj v okviru obstoječih držav; v lastno korist morajo pospeševati pravilen sredotežni razvoj na znotraj in ustvarjanje državnih blokov, konfederacij ali federacij na zunaj. Bodimo si že na jasnem, da bodoča Evropa ne bo mogla prenesti množice majhnih, s carinskim zidovjem in z drugimi ovirami obdanih držav, ki nimajo dosti uspeha na znotraj in ne dosti moči na zunaj. Naravno pravo slehernega naroda do narodnostnega izživetja bo treba slej ko prej varovati, vendar pa to ne pomeni, da bodi vsak narod tudi državno samostojen, zakaj prav gospodarski in socialni boji prinašajo z neugnano močjo potrebo večjih državnih celot. Če bodo le-te urejene zares demokratično, tedaj ne bo mogoče, da bi šibkejši narod zaradi svoje interesne povezanosti postajal plen močnejšega.

Po dvajsetih povojnih letih smo torej v vprašanju obstoja in bodočnosti manjših narodov še vedno nekako tam, kjer je stal pred četrto stoletja češki emigrant T. G. Masaryk. Konflikt med Cezarjem in Jezusom ni dandanes nič manj silovit nego v tedanjih prelomnih letih. Svet je razklan in skozi morečo temo sedanjih dni skušamo razločiti obrise prihodnosti. Dva kazalca na merilni uri zgodovinskega dogajanja kažeta našim narodom smer: demokracija in ideal Evropskih zedinjenih držav na podlagi širokih narodnostnih federacij. Demokracija je edina metoda za doseg tega cilja. Četudi bi mali narodi prihajali po kakšnih razumskih dedukcijah do sklepa, da je demokracija šibka in prepočasna, jim vendar ne ostaja druga pot. Luksuza imperializma, ki si ga lahko dovoli velik zgodovinski narod, si majhen narod ne more privoščiti; take smešnosti kaznuje zgodovina kar sproti. Vsa moč malih narodov izvira iz njihove naravne in moralne pravice do obstoja, iz njihove trdne zavesti in iz potenciala odpornosti, ki ga lahko razvijejo. Četudi bi imeli aristokratsko, hierarhično urejeno družbo, bi vendar njihova neodvisnost še vedno ustrezala potencialu njihove dejanske moči. Z druge strani je demokracija najuspešnejša politična metoda za tako reorganizacijo Evrope, ki bi ustrezala njenemu skupnemu interesu in ki ne bi zaradi koristi velikih narodov izločila iz svoje mednarodne zveze majhnih edinic.

Pišem te vrstice v zamračenih dneh negotovosti — večje in usodnejše kakor je bila kdaj po vojni — zato je sleherna prognoza glede nadaljnjega razvoja problema, ki nas zanima, preveč drzna, da bi pričevala. Če je naša rešitev v demokraciji in v bodoči evropski skupnosti, je treba pristaviti, da bo pojmovanje te demokracije in skupnosti zaviselo od razvijajočega se položaja. Dinamizem totalitarnih držav utegne prisiliti tudi demokracije k dinamizmu, t. j. k radikal-

nejšim in morda revolucionarnim formam. Nadaljnja usoda malih narodov bo šla po isti poti, ki bo vodila h končni zmagi ideje socialne enakovrednosti in pravičnosti, humanitete, napredka; da to ni pot imperializmov in poveljanih narodnih egoizmov, je jasno kakor na dlani. Na tej drugi poti prevladuje duh roparskih ptičev, da se spomnimo Spenglerja. Mali narodi niso in ne morejo biti tega duha. Njihov problem je problem pravice in miru na svetu.

Vsekako je priporočljivo, da zavržemo zadnje iluzije glede položaja manjših narodov v srednjeevropskem kompleksu. Bohemia docet. Stopili smo v obdobje boja, ki ima lahko kaj različne oblike. Izid ne zavisi od moralnih sil, ki jih močni narodi čedalje manj spoštujejo, marveč od telesnih in duševnih relacij med pritiskom in odporom, med potencialom obrambne in napadalne moči. Zbogom, lepi prividi in visoke teorije političnih krasnoslovcev! Treba se je zopet vrniti k nekaterim preprostim resnicam, ki so jih še včeraj intelektualci pri kavarniških omizjih proglašali za premlačene fraze. Ena teh resnic pravi, da se človeška zgodovina še vedno piše s krvjo, ne pa s tiskarskim črnilom. Duhu je treba moči — tudi gole fizične moči!

ČRNA ZASTAVA

THU-FU — C. GOLAR

*Zmago, zmago si vpletam v lasé —
o, da me v prsih rane ne skele!
S črno zastavo
grem čez bojno polje,
s črno zastavo in psom
čez večerno polje.*

*Lajal je, ko je zagledal sovraga —
zdaj ga ščuvam v mrliča:
Naša je zmaga —
Žri trupla njihova,
če glad te mori,
in pij njih kri!*

*Po meni se vzpenja,
z rosnim očesom me kliče,
in rane, krvave mi priče,
z jezikom hladiti ne jenja.*

*S črno zastavo
grem čez bojno polje,
s črno zastavo in psom
v naročje novega dne.*

PROBLEMI NAJMLAJSE ČEŠKE POEZIJE

(Poskus karakteristike)

KAMIL BEDNÁŘ — B. BORKO

Ta članek pišem v enem najbolestnejših in najmanj pričakovanih trenutkov, ko vsa naša dežela še drgeta od udarcev minilih dni in ko se srca oklepajo z vso ljubeznijo prijateljev našega naroda onkraj meja. Po pravici povedano: ni je naloge, ki bi bila bolj negotova, bolestnejša in težja kakor pisati prav sedaj o najmlajši generaciji, ki je najbolj ogrožena. Doslej se ni še polegel dim, naši pogledi še niso zmožni dogledati vsega polja naših izgub in nič ni bolj nezanesljivega nego bodočnost, o kateri naj pišemo, če je beseda o najmlajši češki poeziji.

Poezijo lahko razumemo z dveh zrelšč: absolutnega in relativnega. Absolutno tako, kakor gledamo na velike pesnike preteklosti, katerih doba ni več znana in ki molé iz zgodovine človeštva kakor mogočni osamljeni spomeniki; o njihovih prednikih in nadaljevalcih ne vemo nič več, samo o njih samih še imamo pričevanja. (Umetnost izraža ne glede na čas in prostor odnos človeškega ja z do sveta... Umetnik ustvarja svoja dela vedno za sebe in iz sebe. V njih je zaobsežen on sam, z njim vred pa umetnostna sedanost, kakor je dana z zgodovinskim razvojem, pa tedanja doba, družba i.t.d.¹⁾) Tako sprejemamo Li-tai-pea, Firdusija in pesnike svetega pisma: ne vrednotimo jih v njihovem odnosu do tedanjega časa, marveč v odnosu do trajno človeškega, ali — če hočete tako — v odnosu do nas samih, zakaj kaj drugega je večnost? Relativno, mnogo nižje vrednotenje upošteva predvsem celotni tok, s katerim se razvija narodno, morda tudi svetovno slovstvo, raziskuje prednike in naslednike in z njegovega zornega kota je pesnik bolj ustvarjen kakor pa tvoren. S tega zrelšča se pesnikovo delo ne vrednoti glede svojega odnosa do trajno človeškega, marveč glede odnosa do časa in njegovih političnih, socialnih in drugih problemov. Tako vrednotenje se pojavlja vedno tam, kjer je narod še slaboten (najpogosteje v dobi njegovega narodnega prebujenja ali boja za osamosvojitve, kakor opazamo v začetku 19. stoletja v češki literaturi). Pojavlja se tam, kjer gre narodu predvsem za akcijo, ki naj si z njo zagotovi svoj obstoj, in literatura mora izprva služiti prav temu stremljenju. Tako relativno pojmovanje spremlja literaturo v njenih začetkih, nikakor pa ne v njenem procvitu. To velja tudi za sodobno češko poezijo, ki je za razliko od proze dospela že v minulem desetletju na višino, kakor jo kaže le redkokatera evropska dežela. Današnja češka poezija je v pravem pomenu besede svetovna in samo omejena razširjenost češkega jezika jo ovira, da ne zavzame v svetu svojega mesta. Dosegla je tisto stopnjo, ki sega že preko omejenega narodnega kroga z njegovimi problemi enega samega plemena in kjer je njen subjekt — da povemo preprosto, brez fraze — človek.

Potemtakem je umljivo, da prihajajoča generacija, ki se je tako rekoč nasesala teh vplivov (ne pozabimo tu dela F. X. Šalde) in take volje do svetovnosti, sprejema najvišja literarna merila. In čeprav raste

iz narodnih tal, si zastavlja naloge, ki so — dejal bi — nadnarodne. Za sedaj ni še videti, kako bo na to miselno kvašenje vplivala letošnja septembrska katastrofa: ali bo okrepila in pospešila ta stremljenja, ali pa bo vrgla ves kulturni načrt nazaj, v zdavnej minulo situacijo boja za narodno samostojnost.

Na češkem literarnem nebu doslej še žari v polnem siju pesniško ozvezdje, ki ga označujejo imena František Halas, Vladimír Holan, Josef Hora, Vítězslav Nezval, Jaroslav Seifert in Jan Zahradníček, o katerih bodo naši slovenski prijatelji informirani na drugem mestu. Pisati o drugih pesnikih pomeni za sedaj: pisati samo o nadejaj. Sedaj vladajoča pesniška generacija je nesporno najbolj bleščeči proizvod razcveta narodnih sil in nje bodoči nasledniki še niso dosihmal izdali svojih mojstrskih del. Preden pa spregovorim o najmlajši generaciji, ki resnično očituje poteze enotnega in izrazitega generacijskega nastopa, je treba vsaj bežno omeniti vnanje razmere na literarnem področju, kakor so dane vmesni generaciji, ki prihaja tesno po Nezvalovem in Halasovem rodu. Če je mogoče shematično označiti časovno zapovrstnost povojnega razvoja češke lirike z imeni Jiří Wolker — pesniki »Devětsíla« — Josef Hora — Vítězslav Nezval — F. Halas skupaj z J. Zahradníčkom, tedaj moramo reči, da sedanja vmesna generacija ni še našla svojega vodilnega pesnika. Iskaje izhodišča iz stalno naraščajoče stiske, se je delno zatekla — v svoji najmanj plodni manjšini k »zemlji in rodu«, kjer goji konservativna stremljenja in ne kaže volje do prebojnosti, delno pa v dva tabora: katoliškega in komunističnega. Ti dve smeri, ki si po svojih duhovnih načelih omejevanja vzajemno nasprotujeta, sta se vsaka na svoji strani spojili s starejšimi generacijami. Tako so se katoliški pesniki pod duhovnim vodstvom Jana Zahradníčka uvrstili v gibanje češkega katolicizma, komunistični pesniki pa so se zbrali pod geslom socialističnega realizma. Če naj jih karakteriziramo v kratkih potezah, tedaj katoliški pesniki streme po objektivni in optimistični poeziji, se vračajo k preprostemu jeziku brez »metaforične blaznosti« in posvečajo svojo pozornost bolj trajnim in stalnim rečem kakor pa trenutnim duševnim stanjem, kajti skozi medij Boga se jim zdi svet nespremenjen. Socialni realisti pa se bore za poljudenje poezije, za novo tematiko in novo služnost umetnosti, ne da bi bili doslej teoretično natanko formulirali svoj program, ki ostaja še nadalje nekonkretizirano geslo. Kot najizrazitejše mlade pojave obeh navedenih smeri naj navedem izmed katoliških pesnikov Václava Renča, izmed pesnikov socialističnega realizma pa Františka Nechvátala, Jana Noho in še Františka Hrubína, ki ni opredeljen ne za ta in ne za oni tabor, stoji pa najbliže katoliški smeri².

Po besedah kritike je František Hrubín »pesnik samo in edino le po milosti božji, otrok, ki se pred njegovimi osuplimi in poželjivimi očmi spreminja svet čutov in duše v blisketajoče, mnogostranske in mnogolične zbirne« in čigar »formalno popoln verz, izbrušen in prepojen s plesnim tokom vokalov, je samo spev reči, ki mu je pesnik verno prisluhnil, spev, kakor je skrit v čutih in stopnjevan v podobo duhovnega pomena. Hrubín zlasti obvladuje presenetljivo, svetlo metaforo, ki z njo trka na

dušo reči, da bi se odprla in izdala svoj spev.« Taka hvala pa je upravičena samo delno. Hrubinov problem je drugačen: namreč v tem, da najde lastno pot od čutnega očaranja do razlage sveta, ki brez nje ne obstoji nobena resnično velika poezija. S svojo prvo knjigo »Z p í v a n o z d á l k y« (Zapeto iz daljave) je dal Hrubin zares uvaževanja vredno zbirko: bila je to nenavadno čista in krhka lirika ljubezenskega očaranja, poezija dotikov, vonja, občutij in čustev. Ko se je bil pozneje iztreznil, se je znašel pred surovo realnostjo sveta in odkril svoje odkupljenje v zemlji, ki mu je nadomestila ljubkanje ljubice. Toda zemlja ni tako monotematična snov kakor je bila Hrubinu ljubezen in v njegovi poeziji se kaj kmalu pojavlja nesorazmerje med tem, o č e m e r p o j e, in tem, k a k o p o j e. Hrubin, ki je v jedru naiven, nikakor pa ne miselni pesnik, se skuša izogniti temu problemu s trdnjšim prizadevanjem po formalni popolnosti in z nekakim še bolj čutnim izrazom, da bi tako zastrl nedostajanje globine. Njegov problem je torej globina, misel, posebna pesniška razlaga sveta, ki jo Hrubin išče, a ne najde. Nemara se prav zaradi tega nagiblje v zadnjem času h katoliški poeziji, ki ima razlago sveta že pripravljeno in enkrat za vselej neizpremenjeno, ter jo izroča svojim pesnikom kot dedno posest.

Prav za prav je taka razlaga sveta, to se pravi, novo gledanje ali novo dožemanje življenja, ki ga sleherna dobra poezija išče in vsaka velika poezija uresničuje, os celotne problematike pohalasovskih in ponezvalovskih pesniških rodov. Tej vmesni generaciji je dano premalo poguma, da bi se dokopala do novih pogledov in nove razlage sveta, premalo volje do eksperimenta in pripravljenosti za tveganje. Odtod njena sorazmerna slabost in večni obeti, ki ostajajo neuresničeni. F. X. Šalda je prvi v češki kritiki doumel ta pogoj resnične veličine in ga je definiriral v svojih »Bojích o zítřek«. Po pravici povedano: prav t o j e šibka stran vseh teh novih pesnikov, najsi bodo katoličani ali komunisti. Katoliška dogmatika, njen konstantni svetovni nazor, ki ga preveč pokorno sprejemajo njeni pesniki, ni v korist poeziji, kajti bistvena lastnost svetovnega nazora kot intelektualnega vrelca poezije je prav njegova spremenljivost. To se pravi: ta nazor je treba odkrivati vedno znova, ga iskati in doživljati. Življenjski pogoj katoliških pesnikov je potemtakem vprašanje, kolikšna je moč njihove osebnosti in kako daleč se lahko upirajo kánonu, ki so ga prostovoljno sprejeli. Iz tega, kar smo navedli, je mogoče razumeti, da katoliški poeziji v celoti ne gre za nove osvojitve in za nove drhtljaje, kakor se v njihovem znamenju razvija vsa moderna poezija od Baudelairovih in Rimbaudovih časov. Katoliški pesnik se oklepa svoje konstantne razlage človeka, zavrača eksperiment in hvali Boga z vseh strani kar čez mero enolično. Problem katoliških pesnikov je torej samo moč njihove osebnosti. Če na tem mestu povzdigujem Václava Renča, je to zaradi tega, ker gre njegov razvoj po dobri poti v zgoraj navedenem smislu. Najsi je bil dosihmal zapostavljen, je vendar dal s svojo obsežnejšo skladbo »Razbití vrč«, — podobo človeka in boga —, prav zrelo in uvaževanja vredno pesnitev.

Na splošno velja tole: Povsod tam, kjer bedi nad poezijo varuh, se poezija umika in zveni zgolj njen glas. In če se že pesnik podredi prost-

voljno, ni treba, da bi bil vsaj nagonsko pokoren. To vidimo povsem razločno pri pesnikih socialističnega realizma. Že sama programatska gesla, ki so, kakor že rečeno, definirana zgolj v obrisih in tako, da se lahko ob poljubni interpretaciji vsi znajdejo pod isto streho, so kaotično pomešala v sebi dvojno pojmovanje umetnosti: umetnosti zaradi umetnosti in umetnosti kot sredstva politične akcije. Hotela bi služiti in biti hkrati umetnost, hotela bi biti umetnost in obenem služiti. Komunizem je tu pokazal, da ne more dati novi umetnosti zadostne duhovne podlage, kakor ji je nutil v poprevratni češki poeziji. Komunistična poezija, za kakršno se je postopoma označevala Wolkerjeva, Seifertova, Nezvalova, Horova in Halasova poezija, je v tem in v onem primeru pokazala povsem drugačen obraz, ki za druge pesnike ni bil sprejemljiv; v bistvu pa je bilo tako, da je komunizem tu samo vnanja nalepnica, ki so jo pesniki dajali svoji, na znotraj drugam naperjeni poeziji. Wolkerjev malomeščanski sentimentalizem, tesnobna Seifertova elegičnost, Nezvalova sensualistična mistika, Horova poezija časa, Halasovo občutje mineva-jočih reči — vse to so mešali s politično pripadnostjo pesnikov. Socialistični realizem pa je skoraj brez pridržka sprejel vse te stare zablode.

Komunizem, ki razlaga svet zgolj v njegovem gibanju in spremembah, ne pa v njegovem bistvu, potemtakem ne daje poeziji rodovitnih tal. Komunistični pesniki so to vrzel v svetovnem naziranju izpopolnjevali kajkrat docela po svoje, včasih celo z miselnimi elementi, ki so komunizmu tuji in nasprotni. Kje drugod bi bilo to očitnejše kakor prav pri Františku Nechvátalu, velikem, a nediscipliniranem talentu? Izšel je iz Břežínovega kozmičnega vizionarstva in pozneje iz Nezvalovega pesniškega sensualizma ter postavil ta svoja vzornika v surovo in vsakdanjo realnost, v kateri meša njune vplive s svojo ljubeznijo do proletariata, s svojimi verskimi nagibi in svojo politično revolucionarnostjo. V svoji prvi knjigi »Oheň a meč« je ustvaril Nechvátal pomenljiv simbol siromašnega, v nekaki mistični opojnosti živečega zmagovitega proletariata, ki pa ga ne vidi na liniji zemeljskega življenja, marveč nekje med nebom in zemljo, kjer se mu siromak pojavlja kot vizionarski privid *k a z n u j o č e g a ž e n i n a*: vpliv evangeljskega vizionarstva je tu nedvomen in vse kaže, da je bil ta vpliv Nechvátalu kot pesniku docela všeč, saj je napolnil njegove metafore s silovito in omotično slikovitostjo. V nadaljnjih zbirkah je Nechvátal stopil že na zemljo in skušal konkretizirati svoj vsemirski privid, vzeti mu njegovo nerealnost in jo nadomestiti s treznejšo stvarnostjo, z resničnim vojskujočim se proletarcem. Naloga je problematična in težavna in ni moči reči, da bi mu uspevala. Idejna zmes in nejasnost njegovega svetovnega nazora se kaže tu v polni podobi in Nechvátalova največja nevarnost postaja retoričnost, ki se ji skuša izogniti s silno potrebo resničnosti in preprostosti, kakor jo zahteva poezija tega tipa. Jan N o h a ima v primeri z Nechvátalom mnogo več znakov resnične proletarske poezije. Uveljavil se je takisto že s svojo prvo knjigo »Běžící pás«, ki jo je prvi in edini opazil F. X. Šalda in jo pozdravil s prav pohvalnimi besedami. V češko poezijo je Noha prinesel ton, v katerem je zares zvenelo nekaj iz utripa delavskega srca. Kot menda edini resnični delavec med češkimi pesniki, ki potekajo po večini

iz srednjih slojev, je lahko Noha črpal iz lastnega življenja, ko je hotel izraziti nekoliko bolestone usode, vere in mržnje proletariata. Njegov nadaljnji razvoj poteka v znamenju nekakega intelektualiziranja njegove poezije, ki jo posihmal po večini inspirirajo — kajpak iz daljave — boji kitajskega in španskega ljudstva. Tako Nohova poezija podlega na tej poti vplivom sodobne češke lirike in izgublja nekoliko svoje prvotne svojskosti.

Najmlajša poezija, ki je vsa v začetkih in pošilja v ospredje samo svoje sprednje straže, ume in hoče rešiti marsikaterega izmed teh problemov drugače, stvarnejše. Neizmerno mnogo izkušenj, nemara vsa problematika sedanje dobe družbenega preloma, je prešla v duše mladih že kot nekak izkupiček, ne da bi bili spoznali trpljenje, iz katerega so potekle te izkušnje. Niso preživeli vojne, vendar nosijo v sebi njene izkušnje, kajti dušo vojne so spoznali iz njene literature; občutili so novi duh, ki se je razlil po Evropi ob koncu vojne, privzeli so si zlasti odpor zoper izkoriščanje in vero v svetla obzorja. Preživeli pa so tudi že krizo te vere in iz daljave (zopet samo iz daljave!) opazovali, kaj se danes dogaja po svetu. Spoznali so poezijo, ki vzlic vsemu ostaja trajna, spoznali so trpežnost vseh gesel, ki so se razrasla v literaturi in ko so zavrgli vse predsodke, iluzije in razočarana verovanja, so tembolj goreče zahrepeneli po svetu miru in ljubezni: »Vsi pojavi kažejo, da smo nekje sredi noči. Izginila bodo mesta, države, razredi. Človek pa ostane. In dokler ne izgine še on, bo živela umetnost: trdna, neosebna, kakor je bila vsekdar. Stala bo nad vsem drugim, združena s protislovji, ki tvorijo njeno bistvo: strast — mir, solza — smehlaj«³.

To generacijo so dolgo imenovali »molčečo« in, kakor je bilo vedno v takih primerih, nesposobno. Nihče pa ni govoril o krizi, ki je rožnate barve pokrivala s sencami in pristavljala k bodočemu obstoju mladine samo vprašaje. Generacija je v svojem tihem nesoglasju zares molčala; niso je pustili do besede in še manj do dela, razen za ceno, za kakršno odkupljajo strežnike. Res, da bi si bila mogla vzeti svojo pravico in si priboriti svojo svobodo. Toda ljudje so poslušali samo one, ki so oznanjali boljšo bodočnost, kakor jo je napovedovala tudi prevratna generacija, nastopajoča v dobi, ki je dandanes že idilična. Takrat, ko so bila vrata sveta odprta na stežaj in ko sta imela plodovitna tla večni človeški idealizem in večno hrepenenje pesnikov, da bi uresničevali sen, so pesniki — in ne samo oni — mogli verovati in smeli izginjati v množici, v civilnem življenju. Te dobe nas še spominjajo razpočeni mehurji civilizacijske poezije, poezije vsakdanjih dejstev. Po Evropi je tekla čista struja novega življenja, h kateri si se lahko kar pridružil in ti je sama nosila pero v roki. Današnji mladi pa nimajo nič takega: struja, ki se vali po svetu, je motna in težka, obzorja so z vseh strani zamračena, človeštvo je na umiku. Ali jih bo kdo poslušal, če bi povedali, kaj vidijo pred seboj? Dejali bi — in posamezniki so to res že rekli: Vidimo temo! Kajti to je generacija svetovne sence, ki več ne veruje, ali če veruje, veruje iz obupa in v eno samo reč: v človeka, ki bo z umom premagal živalske nagone. Je to generacija, ki odklanja, odkar je bila razočarana.

Prva posledica vsega tega je dolgo dozorevanje in resničnejše ustvarjanje brez vsakršnih iger in igrčk kakor si jih lahko dovoli generacija, ki živi v izobilju ali v srečnem razdobju človeštva. »Če lahko povojno etapo označimo kot revizijo starih vrednot, iskanje novih možnosti na najrazličnejših področjih življenjskih pojavov, prihajamo k razdobju, ko se ta odkritja izkoriščajo in ko se po tej poti ustvarja nova problematika. Ta nova podlaga pa zahteva mnogo mirnejši potek tvornega procesa in pot k izvršitvi take naloge je daljna, ter manj efektivna in bombastična.«⁴ Le redkokatera generacija je imela pred seboj takó resnobno in težko nalogo: zgraditi pozitiven in jasen duhovni sistem sredi splošnega razkroja, ko stoji tako rekoč med dvema valovoma. »Posebna ura njih rojstva jih je zaznamovala za vse življenje. Umira-jočemu ni več mogoče govoriti, spečemu še ni mogoče. Kakšna izolacija!«⁵ Ta utesnitev je tako močna, da ne more nihče uteči in nobeden izmed najmlajših pesnikov, pa naj se skriva ali naj se meče v samo središče življenja, ne zamolči nič od tega, kar se dogaja tam zunaj. »Toda kdo si poreče, da bodo vzklopela naša onemogla srca in kriknila iz sebe? Toliko teme je okoli nas! In tako sami smo,« pravi preplašeno oni, ki se zateka nekam na rob svoje duše, kamor prihaja samo še glasba. A ponosen pesnik, najsi bo tudi obupan (»rajši kakor da kličeš na pomoč, odražaj temó poti, s katere ni vrnitve«) ne more zamolčati konca, kakor ga vidi: »plavati kakor črna reka med bregovi dalje in dalje — in strmoglaviti na prelomu zasanjane nežnosti.« Kajti večno je vprašanje: »Zakaj ne bi umiral kakor poletni večer, ko odteka med vresjem in materino dušico?«⁶ Ta razpoloženost se kaže tudi v drugačni podobi. Zdaj v svarilni ekspoziciji »Sablje zvezd se prekrizajo in pade blisk kakor jeklena šiba, in najbližje stalnice občutijo lahen tresljaj. Zemlja, zdaj boš mrtva kakor nova luna, ena zvezda bo manj; o groza, tiste majhne, oddaljujoče se pike — to so bili ljudje.«⁷ Zdaj zopet ravnodušno in s kretnjo kakor prihaja iz obupa, s kretnjo blazneža: »Ponev, klobuk in puška in že je vse končano. Ni več radosti. Čez leto dni iztegnem stare kosti in bom strašilo zajcem. Ponev, klobuk in puška.«⁸

Tudi katoliški pesnik se ne more ubraniti, da bi mu pod njegovo ponižnostjo ne zazvenel povsem drugačen ton, kakor da bi se v tem hipu ponižana in užaljena duša upirala pesniku. »Izgšana iz paradiža, mati, greva skupaj k mejam smrti, božji bič naju podi, kača kljubovalnosti zadržuje jok, da zaihtiva, proseč teme ob grobu usmiljenja.« Izprva zveni boječe, nato pa vedno glasneje: »In od krvi premražena obličja smo dvigali v bratstvu vseh; bila so vsa izmučena od silnejše ljubezni, bali smo se prokleti zemljo,« pravi v pesniku to kljubujoče človeštvo, dokler se naposled ne porušijo vsi jezovi: »Žvižganje njihovih bičev slišim vihrati, ves rdim v viharju besed in vpijem po maščevanju.«⁹

Smeri niso dobrodošle, odklanjajo jih, kajti življenja, ki je res življenje, ni mogoče utesniti. Kolikor so mladi pesniki sprejeli socialistični realizem, jih vodi samo k novi tematiki, nima pa zanje novih vrelcev: je pač samo nekoliko lažja pot. »Ljubiti življenje, življenje ne pogine«, taka je deviza enega izmed njih¹⁰, deviza, ki ni nič napred-

nejša od ostalih, saj se v nji odraža ista problematika kakor pri drugih, ki se niso nikamor uvrstili. V umetnosti gre samo za umetnost. »Nobena absolutna umetnost. Nobena čista umetnost. Gre za človeško umetnost.«¹¹ Tako bi lahko še nadalje dokazovali, da je človek edina trdna vrednota, ki vanjo verujejo mladi in ki jo jemljejo za svoje izhodišče. Človek zato, ker je to življenje, in še tembolj, ker ni definiran in ker ga sploh ni moči definirati. Odtod odpor zoper dosedanje miselne sisteme, odtod agnosticizem in nova preprostost v življenju, odpor zoper epičnost in nagib k čisti poeziji v umetnosti: doživljati pomeni več kakor opisovati. »Naj žive krasne reči, to je vse!«¹² »Blesk naših glav vsekdar ve tako malo.«¹³ »Guillaume Apollinaire, ki ste bili navzočni povsod in vendar vedno sam, pomolimo se, da bomo sprejeli vase ves svet.«¹⁴ Resnica, resnica! Govoriti jo brez zamolčanja! Zakaj estetska funkcija ni edina in niti ne najvažnejša funkcija umetnosti. Umetnost prinaša prav kakor znanost nova spoznanja. Toda splošna spoznanja, nikakor ne določeno resničnost. Splošna in v kar najpreprostejši podobi, to je tisto. Umetnost izraža ne glede na čas in prostor odnos človekovega j a z do sveta »pri-zadeva si spoznati čisto resničnost, ne pa samo podati nje podobo. V kitajski poeziji enako kakor pri Rimbaudu.«¹⁵

Takšen nekako je duhovni profil najmlajše generacije, kolikor lahko presojamo po njenih prvih nastopih. Nje trpka usoda je nevesela bodočnost, vsaj najbližja bodočnost, ki so jo mladi opazili prvi in ob pravem času. Vzlic temu se niso dali zapeljati s svoje poti, ki vodi k novemu človeštvu in novemu humanizmu; najsi Evropa še toliko gori na vseh koncih in krajih, mora priti do njega. Dandanes vidimo, da pesimizem, ki so ga očitali najmlajšim pesnikom, ni bil pesimizem, marveč ljubezen do resnice: jasno so videli, da gori streha nad njimi in so se vrnili k temeljem, k človeku sredi življenja in k besedi, ki je človekova podoba v umetnosti.

OPOMBE:

- 1, 3, 5, 11, 15, citirano po članku mladega teoretika Karla Brušáka »Sredi noči, prej na vzhod«, 1936.
2. Bibliografija: V. Renč, »Jitření«, »Studánky« 1935, »Sedmíhradská země« 1937, »Vinný lis« (v rokopisu). V. Nechvátal — »Oheň a meč«, »Vedra na paletě« 1935, »Železná mříž« 1937. »Magnetová hora«, 1937. J. Noha: »Běžící pás« 1932, »Pro žizeň života« 1933, »Spodní prameny« 1934, »Dvanáct májů« 1938. F. Hrubín »Zpíváno z dálky«, »Krásná po chudobě« 1935, »Země po polednách« 1937.
4. Izmed časopisov mladih pesnikov: »Tvář«, prva številka 1936.
6. Hanuš Bonn, »Tolik krajin« 1936.
- 7, 13, 14 Kamil Bednář, »Kámen v dlažbě« 1937.
8. Jiří Valja: »Nohama v blátě« 1936.
9. Klement Bocherák, »Zluč a vino« 1938.
10. Lumír Čivrný, »Hlavice sloupů« 1938.
12. iz pesmi Ivana Blatnega.

Iz češkega rokopisa prevel B. Borko.